

Braunschweig'deki Georg-Eckert Enstitüsü desteğiyle Alman Kültür Derneği ile Tarih Vakfı tarafından tertiplenen ve 10-11/12 1997 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Ders Kitapları konulu kolekyonda Merkel Millletin yaptığı konuşmadır.

"Bir Tarih Okul Kitabı Yazma Projesi
Üstüne Kimi Öneriler"

30 Eylül 1994 tarihinde Tarih Vakfı tarafından Buca'da tertiplenen okul kitapları ile ilgili kongrede, yuvarlak masadaki kapanış konuşmasında Vakıf'ın inisiyatifiyle Türkiye için örnek bir okul kitabının yazılmasını önermistim. Bugünkü konuşmamda, böyle bir projede Alman yanının da çok önemli katkılarda bulunacağını göz önüne alarak, bu burada ortaya çıkan olanığı değerlendirip, bu önerimi daha somut bir hale getirmeğe çalışacağım.¹

Boyle bir girişimi gerektiren basitçe üç neden görüyorum. Birincisi okul kitaplarına son yıllarda yönetilmiş olan eleştirilerin bu alandaki eksiklikleri belli bir noktaya kadar ortaya çıkarmış olmasıdır. Bu konuda Tarih Vakfı yukarıda sözünü etmiş olduğum Buca kongresinden başka, 8-10 Haziran 1995'te de İstanbul'da uluslararası bir kongre daha tertiplemiştir. Yalnız bu kongrelerde sunulan eleştiri içerikli bildirilerin toplam sayısı elliye asar. Son yıllarda okul kitaplarına yönetilmiş eleştiriler birçok akademisyenin çalışmalarında da Çmakale ve kitaplarında da0 görülmüştür. Yani eksiklikleri sergileyen eleştirilerin yararını hiç bir biçimde önemsemeyen görünmek istememekle birlikte, kanımca eleştiriler bundan böyle gittikçe daha az yeni görüşler sunacak ve marjinal bir katkıda bulunacaklardır.

Aynı şey farklı bir biçimde de söylenebilir: Türkiye'deki

¹ Bu önerimi 30 Nisan 1994'te Georg-Eckert-Institut tarafından Braunschweig'te tertiplen Kibris Okul kitapları konulu konferansta da dile getirmistim.

Okul kitaplarında görülen olumlu gelişmeler, yöneltilen eleştirilere göre çok yavaş ve yetersiz bir biçimde olmaktadır. Eleştirinin yararı hemen belli olmamaktadır. Yani eleştirinin yanısıra başka yöntemler de denenmelidir. Bir okul kitabının yazılması bu alanda yeni ve daha yapıcı bir adım olacaktır. Bu birinci nedendir.

Okul kitaplarının kabaca iki alanda eksiklikleri gözlenmiştir. Teknik alandaki yetersizlikler (yani kitapların görünümü, eğitim teknikleri gibi sorunlardır bunlar) ve içerik alandaki yetersizlikler. Genellikle eleştiriler bu içerik yada ideolojik yetersizliklere yöneltilmiştir. Aşırı uluscu yaklaşımlar, komşu ülkelerle ve genel olarak ülkeler arasındaki uyumu engelleyen ideolojik söylem ve çağdas bir toplum içinde sağlanması istenen insan ilişkilerinin oluşmasını engelleyen anlayışlardır yukarıda sözü edilen kongrelerde ele alınan konular.

Ancak bu alandaki eleştiriler ilgili kurumlarca yada bürokrasi tarafından hoş karşılanmamaktadır. Türkiye'de "devlet"i ve özellikle Eğitim Bakanlığı'nı temsil eden bürokrasi okul kitaplarına yöneltilen eleştirileri kustu ile karşılamaktadır. Bu tür eleştiriler Türkiye'de yaygın olan kimi ideolojik tartışmaların bir ögesine, bir parçasına dönüşmekte, eleştiri yöneltilenler bir tür ideolojik rakip hatta hasım olarak görülmektedirler. Yukarıda sözü edilen kongrelere eğitim işleriyle ilgilenen bürokrasiden yetkililerin boylesine düşük oranda katılmaları da herhalde bu nedenlerle açıklanabilir.

Bir okul kitabının yazılmasının gereğinin ikinci nedeni de bu noktadadır. Somut bir öneri biçiminde sunulacak bir okul kitabı, mevcut kitaplara yöneltilen eleştirilerden ve genel ve bir yerde soyut gibi algılanan ilke önerilerinden daha yararlı olabilir. Yeni tip bir okul kitabının bu denli "yıkıcı", "devrimci", "eskiyi yıkıcı", "ideolojimizi yadsıyan" bir kitap olmadığı görülebilir. Yeni tip bir kitabın ülkenin zararına, "ulusal ideallere karşı bir felaket" olmadığı belki bu somut kitap görülebilir. Türkiye'de yeni bir ideolojik çatışma acınacak yeni tip bir okul kitabı

2

yazılabileceğini pratikte kanıtlamak. Okul kitaplarının geliştirilmesinde yeni bir adım olabilir. Yani, yalnız eleştiri yerine, somut bir öneri daha yapıcı olabilir. Zaten bir okul kitabına dönüşmeyecek eleştirinin de pratikte yararı sınırlıdır. Böyle bir kitap eğitim konularında etkili olan çevrelerle de yeni bir işbirliği yada hiç olmazsa diyalog olanagi yaratabilir.

Üçüncü neden okul kitaplarını eleştirenlerle ilgilidir. Böyle bir okul kitabı yazma projesi bugüne dek eleştirilerde bulunanları daha pratik bir alana itecektir. Bu zorlanma altında bir kitap yazmak için ne gibi zorluklarla karşılaşıldığını görecektirler. Butun Türk toplumu tarafından kabul edilecek bir okul kitabının yazılmasının ne denli zor olduğu anlaşılacaktır. Bu zorlugin su yüzüne çıkmasıyla iki yarar doğabilir: a) eleştirilerde bulunanlar eleştirinin daha kolay, kitap yazmanın daha zor olduğunu anlayıp eleştirilerinde daha anlayışlı olabilirler. (Sanırım eleştirilenler ve kitap yazarlar da bir şeyleri daha iyi yapmak istemektedirler, ama yordamını bilmiyorlar. b) eleştiriden daha yapıcı, yaratıcı alanlara da kayabilirler.

Kısaca, örnek bir okul kitabı yazma projesi ile a) eleştiri aşamasındaki tekrarlardan kaçınılabılır, b) daha üstün yeni bir tip kitabın toplumca kabul edilebilir olduğu kanıtlanabilir, ve c) eleştirinin bir yerde kaçınılmaz olan "yıkıcı" yanından daha "yaratıcı" bir alana geçilerek bu konularda çalışanlar daha yararlı projelere yönlendirilebilirler.

*

Bu nasıl bir kitap, hangi sınıfın hangi dersiyle ilgili olacaktır? Kitabı kim yazacaktır? Bu sorulara doğal olarak tek bir doğru yanıt verilemez. Bu tür "örnek" kitapları çeşitli kuruluşlar yada kişiler yazabilir; herhangi bir ilkokul, orta yada lise düzeyindeki sınıf yada sınıflar için olabilir; bu kitap yada kitaplar tarih, sosyal bilgiler alanında yada ilk kez oluşturulacak yeni ve daha geniş kapsamlı bir kültür dersi

3

kapsamında olabilir.

"Kim yazabilir" konusunda benim önerim, bu yeni tip okul kitabının bir Türk-Alman ortak projesi şeklinde oluşturulmasıdır. Önerim iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi Alman yanının deneyimlerinden ve bu konulardaki bilgi birikimlerinden yararlanılabilir. Özellikle Georg-Eckert Enstitüsü'nün bilgi birikimi ve çalışmalarının önemi hepimizce sanırım bilinmektedir. Bu konuda fazla bir şey söylemek gerekmemektedir; bugünkü toplantı bile "öteki" yanın yararının kabul edildiğini gösteriyor sanırım.

Ortak bir projenin yararlı kılan ikinci neden belki daha da önemlidir. Türkiye'de, Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye ile ilgili görüşlerine, yargılarına ve değerlendirmelerine önem verilir. "Batı ne der!" kaygısı sık sık dile getirilir. Her ne kadar "Yabancılar ne hakla iç işlerimize karışıyorlar" söylemi hep gündemde olsa da, bu (iyi anlamada) dış müdahale genellikle sonuç verir yada hiç olmazsa kimi konularda bir baskı aracı olarak işlevi vardır.² "Yabancılar"la oluşturulacak bir ortak proje kolaylıkla hasır altı edilemeyecek, ideolojik gerekçelerle hemen basından reddedilemeyecektir. Bu duyarlılıktan yararlanmak gerektir.

Boyle bir işbirliğinin herhalde olumsuz bir yanı da vardır. Türk-Alman ortak bir çalışma ürünü "yabancı mihraklı" sayılabilecek kimseler çıkacaktır. Ama bu kimseler nasıl olsa yalnız Türkler'den ortaya çıkarılacak herhangi "yeni tip" bir okul kitabına da "yabancı ideoloji"lerden etkilenmiş kitap gozu ile bakacaklardır. Ama sanırım olumlu ve olumsuz yanların bilançosu son analizde olumludur; bu ortak çalışma itirazların daha öncülü olmasını sağlayacaktır. İşbirliği projeye saygınlık sağlayacaktır.

² İnsan hakları konusu güzel bir örnektir: Türkiye'de kimi zaman insan haklarından yana yasalar yurttaslar için yararlı olacağından değil de, Batı bu konuda şartlar kostuğu için çıkartılır.

4

Bu çalışmada Alman tarafı herhalde daha çok danışmanlık işi üstlenecek, Türk tarafı yazma işini üstlenecektir. Genel çerçeve, konuların kararlaştırılması, her konunun ağırlığı gibi sorunlar ortak kararlaştırılabilir.

*

Sanırım bir ilkökul tarih kitabı böyle bir proje için en uygun girişimdir. Çünkü bugünkü okul kitaplarında en büyük sorun konunun derinlemesine işlenip işlenmemesinde, yani ayrıntılarda değildir. Simdiye kadar yapılagelmis olan eleştirilerden de ortaya çıkan tablo, bugünkü kitapların genel olarak fazla ideolojik, uluscu, kimi zaman bagnaç ve tek yanlı olduklarıdır. Bu sorunların aşılması ise ayrıntılara girmekle değil, daha çağdas genel bir çerçeve çizmekle sağlanır. Bu çerçeve sağlandıktan sonra "ayrıntılar"ı yazmak da daha kolaylaşır.

Ama böyle ilkökul tarih kitabının yazımı, aşılması gerçekten çok zor olan büyük sorunlar içerir. Böyle bir projenin karşısında Türk Tarih Tezi'nin kalıntıları, Türk-İslam tezinin temel ilkeleri, Anadolu tarih yorumunun anlayışları çıkacaktır. Böyle bir girişim Türk kimliğiyle ve toplumu birleştiren inançlarla ilgili bir girişimdir. Bu büyük sorun karşısında yapıcı bir öneri getirebilmek çok büyük zorluklar içeren bir girişimdir. Türkiye'de bu konular halen toplumun çeşitli kesimlerini rahatlatacak bir biçimde halledilmemişlerdir. Sanırım bu bizim toplantıyı yapanlar da memnun olmayan toplumsal kesimlerden ancak biridir. Birinin yaptığını herkese begendirmek ise gerçekten zordur. Herhalde bunun nasıl sağlanacağını bir tek kişinin ortaya çıkıp söylemesi kolay değildir. Zorlukları bildiğimi ama buna rağmen bu girişimin gerekliliğine hala inandığımı söylemek istiyorum.

Geleneksel uluscu ve dönemi geçmiş söylemin yerini alacak başka bir ifade bulunmalıdır. Bunları aşmak için yeni bir tarih yorumu getirmek gerekecektir. Bu nedenle bir ilkökul kitabı kolaylık değil, temel bir güçlük sergiler: eskiyi eleştirmekten

5

ete, yeniyi yaratmak. Bu tür ulusal tarih yorumları Cumhuriyet döneminde kimi zaman Mustafa Kemal öncülüğünde (Türk Tarih Tezi örneğin), kimi zaman Kemal Tahir gibi yazarlar tarafından (Anadoluculuk), kimi zaman da kimi ideolojik guruplar tarafından (Türk-İslam) oluşturulmuştur. Tarih Vakfı da kendi önerisini getirebilir sanıyorum. Kabul edilirse de bu alanda bir adım atmalıdır.

Ayrıca böyle bir proje bugünkü Türkiye kadar gelecekteki Türkiye'yi de hesaba katarak hazırlanmalıdır. Avrupa Birliği ruhu, bu ruh ne denli oluşmuşsa yada oluşmasını istiyorsak, kitapta kendini duyurmalıdır. Türk ulus anlayışı bu çerçevede içinde oluşturulması durumunda Türkiye ve Türkler yarın Avrupa içinde daha kolaylıkla uyum sağlayacaklardır.

Bunun için a) dünya ve Avrupa tarihi bugünkü %5 oranlarından bu kitapta çok daha yüksek oranlara çıkartılmalıdır; b) Türkiye dünyada kendine has bir "biricik" olma örneği olarak değil, dünyanın bir parçası olarak gösterilmelidir c) Türkiye dünyanın merkezi gibi değil bir ortaqı gibi sergilenmeli, ve nihayet ve belki en önemlisi d) dünya ülkeleri, tarih içinde Türk'e karşı çıkmış "steki"ler olarak değil, Türkler'le birlikte dünyada var olmuş "bizim" gibi uluslar olarak gösterilmelidir. Nihayet e) "ulus" tanımı Türkiye'de iç tartışmaları en aza indirecek ve insan hakları konusunda bir ferahlık sağlayacak biçimde dile getirilmelidir. Böyle bir yaklaşım, her ulus devlet içinde paylaşılması gereken ulusal kıvanc duygusu kuskusuz gene sağlanabilir. Din konusu ve Mustafa Kemal döneminin değerlendirmesi böyle bir kitabın hazırlanmasında herhalde en hassas konulardır.

Boyle bir çerçevenin hazırlanmasının ve hele topluma ve ilgili mercilere kabul ettirmenin, bugünkü Türkiye'de ne denli zor olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama bu yonde bir adım atılmaz da, yalnız eleştiri ile yetinilirse, eleştiriden daha öteye gidilemeyeceğini kabul etmek demektir. Eger böyle bir kitabın bugün yazılamayacağı kabul edilirse, böyle düşünenerin kitaplara

6

eleştiri de yönetmemeleri gerekmez mi? Eleştirinin anlamı, daha iyi bir kitap oluşturma zamanının gelmiş olduğu değil midir? Çözüm olanaklı değilse eleştiri neden yapısın? Eleştiriyi yapanlar daha iyi kitabın kimler tarafından yazılacağını bekliyor? Zaten eleştirdiklerimizi de arzu ettiğimiz daha iyi kitabı yazmadıkları için eleştiriyoruz; ama Tarih Vakfı olarak bu girişimde bulunmayacaksak "onlar"dan farkımız ne?³

*

Uzun süreli amac örnek kitapların yada buna benzerlerinin gelecekte Eğitim Bakanlığı'nca kabul edilip geniş çapta eğitimde kullanılmalarıdır. Ancak kısa sürede daha azla da yetinilebilir. Bu tür bir kitap kimi öğretmenler, ana-babalar yada okullar tarafından bir tür yardımcı kitap olarak kullanılabilir. Bu tür kitaplar başka ülkelerde hazırlanmıştır. Böyle bir kitap bu tür çalışmalar için somut bir tartışma temeli oluşturabilir. İlgili resmi mercileri somut bir öneri karşısında görüşlerini söylemelerini istemek için fırsat yaratabilir. Okul kitapları tartışmasını bir üst düzeye çıkarabilir.

Sozume son vermeden önce böyle bir okul kitabının hazırlanmasıyla ilgili bir projede çalışacakların farklı bilgi dallarından insanlardan oluşması gerektiğine inanıyorum. Sorun herhalde tarih yorumundan çok bir sosyal psikoloji, felsefe, sosyoloji ve en basta bir eğitim sorunudur. Bu konuda sanırım tarihçilerin gerçekten iyi danışmanlara ihtiyaçları vardır. Çalışacak olan grup yalnız tarihçilerden oluşmamalı. Okul kitabı yazımı ile tarih yazımı sanırım butunıyla farklı şeylerdir. Genel çerçevede çizildikten sonra herhalde kimi konularda daha yetkili olan kişiler ilgili bölümleri hazırlayacaklardır.

³ Bu yazıyı hazırlarken böyle bir çerçevenin nasıl oluşturulabileceğini demedim ve kimi kısa paragraflar yazdım. Bu egzersizin bir örneği ektedir.

7

Bu tür bir proje için finansman kaynakları sağlamalıdır. Ama asıl önemli olan planlamadır, genel ilkelerin saptanması, genel tarih anlayışın ve yorumunun formüle edilmesidir. Bu yapıldıktan sonra her zamanın kendi bölümü - bir ilkokul kitabında - hacim olarak sınırlıdır. Böyle bir kitabın hazırlıkları sırasında, konular gerektirdiğinde başka ilgili ülke uzmanlarıyla da temaslar yapılabilir. Bir proje taslağı hazırlanırken finansman bulma olanakları da artacaktır. Avrupa Bilgiği, kimi Avrupa ve Türkiye kuruluşlar, hatta komsu yada ilgili başka ülkelerden de finansman olanakları bulunabilir.

Nihayet böyle bir projede, aynı sınıf ve ders için birden çok "örnek kitap" da hazırlanabilir. Farklı somut örnekler üzerinde bir tartışma herhalde yararlı olabilir. Bu öneri kabul edildiğinde her birimiz daha somut önerilerde de bulunabileceğini sanıyorum. Ben de böyle bir projede bir iki tarihi dönem ve olayı yazmayı çok isterdim.

HERKUL MİLLAS

8

EK 1 : Bir Tarih Tezi Egzersizi

Sanırım bir tür tarih tezi ortaya atmak oldukça heyecanlı ve eğlenceli bir iştir. Belki bu tür "oyun"ların sonucunda yararlı okul kitapları da hazırlanabilir. Bir egzersiz anlamındaki kimi cümlelerimi sunarak "cerceve" ile ne demek istediğimi göstermeye çalışacağım. Kimi temel konulara yanıt veren benim cercevem, küçük çocukların anlayacağı basit bir dille şöyle:

Türkler'in kökeni: "Tarih içinde Türkler önce Orta Asya'da tarih sahnesine çıkmışlardır. Zamanla göçler sonucunda İslam'ı benimseyerek Anadolu'ya ve Batı'ya yönelen kimi Türk boyları, çeşitli halklar ve devletlerle karşılaşmışlardır. Kimi zaman savaşarak kimi zaman barış içinde bir arada yaşayarak Anadolu'da yaşayan başka halklarla da karışarak bu toprakları yurt edinmişler bugünkü Türk ulusunu oluştururlar. Ama Balkanlar'dan da zaman zaman göç eden Müslümanlar ve Türkler'le evlenerek yada başka nedenlerle Türk vatandaşları olanlar da bugün Türkler'in bir kesimini oluşturmaktadır.

Türkler'le öteki ulusların ilişkileri: Türk boyları ve sonraları Selçuklular ve Osmanlı Devleti, o zamanın şartlarına uyarak komşularıyla sürekli savaşmışlardır. Ama komsu ülkelerle uzun barış süreleri de olmuştur. Bu barış dönemleri ister Türk ister öteki halklar için mutlu yıllar olmuştur.

Bugünkü Türk ulusunu: Bugün Türkiye'de yaşayan Türkler, Mustafa Kemal'in de dediği gibi, kendilerini Türk sayan, "Ne mutlu Türk'ün diyene" diyen bir ulus oluştururlar. Türkiye Cumhuriyeti anayasasının da belirttiği gibi bütün Türkler dil, din, mezhep vb gibi farklar gözetilmeden eşittirler. Türk ulusunun çok büyük bir yuzdesi Müslümandır. Türkler arasında Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinlere inananlar olduğu gibi farklı mezheplere ve inançlara sahip insanlar da doğal olarak vardır.

9

Avrupa ile ilişkiler: Tarih içinde Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkeleri birçok kez savaşmışlardır. Ancak son yıllarda dünyada yeni bir anlayış insanlar arasında güç kazanmaya başlamıştır. Bunun sebebi düşmanlıklara rağmen inançların bir arada yaşayabileceklerine inanan insanlar yeni bir barış dünyesi yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu anlayışla Avrupa Birliği düşüncesi gündeme gelmiştir. Farklı ulusların bir arada yaşayabileceklerini inanan devletler, bunların içinde Türkiye de vardır. ortak bir Avrupa yaratmaya çalışmaktadırlar.

Ortak dünya kültürü: Türk ulusu kendi kültürü ile dünyada ayrı bir kimlik ve kişilikle ortaya çıkmıştır. Her ülke kendi kültürü ile genel dünya kültürüne bir katkısı olur. Ortak dünya kültürü her ulusun hatta her kişinin yararlanabileceği ortak bir insanlık genliğidir. Her ulus güçlendiği oranda bu insanlık kültürüne katkısı da daha büyük olur.

Balkan ülkeleri: Tarih içinde kanlı bir çok savaşa sahne olmuş olan Balkanlar bugün bir barış yoresine dönüşmüştür. Türkiye'nin Batı sınırlarında elli yıldır hiç bir savaş olmamıştır. Barışın değerini Türkiye'nin bütün komşuları anlamış olmaları gerekir. Gene de tarih içinde var olmuş olan savaşların sonucu olarak kimi uluslar arasında kimi güvensizlikler ve anlaşmazlıklar hala ortaya çıkmaktadırlar. Bunun hükümetler bu sorunları barışçı yollarla halletmeye çalışmaktadırlar.

Dinler Konusu: Dünyada binlerce din vardır. Ancak dünyada milyonlarca insanın inandığı büyük dinler bir kaç tanedir. Son dinlerden olan İslam, Türkiye'de çok yaygındır. İnsanlar dinlerini kimi zaman farklı yorumladıkları için dinler mezheplere ayrılabilir. Peygamberlerin ama büyük düşüncülerin insanların uyum ve barış içinde yaşamaları için büyük yararı olmuştur.

10

Bu tür bir "cercevenin" sunuları sağladığı söylenebilir:

1) Daha gerçekçi ve inanılır bir dünya sergilenmektedir. Bugüne dek Türkiye içinde yok sayılan dilleri, dinleri farklı "öteki" halklar gündeme gelmektedir. Türkler'in kökeni yalnız Asya'da yada Anadolu'da gösterilip Balkanlılar vb yok sayılıp yabancılaş-tırılmamaktadır.

2) Yeni bir Türklük anlayışı. "vatandaşlık" anlayışı vurgulan-maktadır. Anayasa'daki anlayış dile getirilmektedir.

3) Ülkeler arasında savaşların var olmuş olduğu kabul edilmekte ama dönemin değişmekte olduğu vurgulanarak, dönemin değişmesine zemin hazırlanmaktadır. Balkanlar'da barıştan söz ederek yeni kusaga güven verilmektedir. Barışın herkes için yararlı olduğu söylenerek (ve savaş kıvancı kamçılanmayarak) gene kusagın barışçı çözümler yönünde düşünmeleri sağlanmaktadır.

4) Avrupa da bugün olduğu gibi düşman olarak değil, ortak bir amaç güden ülkeler olarak anlatılmaktadır. Avrupa "öteki" değil, bizim gibi uluslardan oluşan bir dünya gibi sunulmaktadır. (Dogal olarak bütün uluslar için aynı anlayış savunulmalıdır).

5) Dinler "üstün-asagi" ikilemi içinde ve insanları ayıran bir anlayışla değil, bütün insanlarda ortak bir güç olarak veriliyor. Dinlerin yanısıra büyük düşünce akımları da anımsatılarak, farklı düşünönlere karşı hoşgörü ve kabul etme anlayışı asılanmaktadır.

6) Toplumsal olaylar daha çağdas bir dille ifade edilmektedir. Örneğin uluslaşmamış halk topluluklar ("ulus" yerine) "halk" yada "boy" vb gibi terimlerle anlatılmaktadırlar.

11